

О. Оскілко,

аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, У ЯКИХ БЕРУТЬ УЧАСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Вступ. У сучасному стані договірного права України спостерігається деяка розбіжність та суперечливість, що відображені у нормах Цивільного та Господарського кодексів та інших актів законодавства, які тим чи іншими способами торкаються регулювання договірних відносин, і це, в свою чергу, досить несприятливо відображається на практиці його застосування. У зв'язку з цим на даному етапі розвитку та процесі побудови конструкцій договірного права України зростає значення різних за характером і нерідко суперечливих тенденцій.

У світі зростає кількість міжнародних договорів та угод, що створюють договірні зобов'язання між сторонами з різних країн. Міжнародні договори можуть мати велику значимість для глобальної економіки та міжнародної торгівлі. У таких випадках додатково до національного законодавства використовуються міжнародні правові документи, такі як міжнародні конвенції, угоди та стандарти, що регулюють договірні відносини між сторонами з різних країн.

Договірні зобов'язання є одним з основних понять у сфері цивільного права. Вони виникають з договорів, укладених між сторонами, і визначають права та обов'язки, які сторони повинні виконувати в рамках цих договорів. Здійснення договірних зобов'язань є важливим аспектом господарської та правової діяльності,

оскільки вони регулюють взаємини між сторонами укладених угод.

Зобов'язання виступають важливим елементом правового регулювання у сфері взаємин між сторонами укладених угод. Вони забезпечують стабільність і прозорість в бізнес-середовищі, дозволяють сторонам захищати свої права та забезпечують виконання зобов'язань у рамках укладених договорів.

Питанням цивільно-правових зобов'язань присвячені праці С.М. Бєрвєно, Т.В. Бондара, Н.Ю. Голубєвої, О.В. Дзєри, О.С. Кізлової, В.М. Косак, Н.С. Кузнєцова, Р.А. Майданника, О.І. Міхно, Л.П. Медвідь, В.В. Луця, С.О. Погрібного, В.Й. Пашинського, І.А. Свистільник, Є.О. Харитонова та багато ін.

Проте в силу різноманіття та різносторонності досліджень, до цих пір багато питань залишаються не достатньо розглянутими, а враховуючи сучасні тенденції та обставини набувають нового практичного значення та потребують детального розгляду.

Виклад основного матеріалу. Важливим аспектом у розвитку цивільного і зокрема договірного права є такий собі симбіоз елементів речових, зобов'язальних та інших правовідносин. Це знаходить своє проявлення, в першу чергу у договорах, які спрямовані на перехід права власності від відчужувача до набувача майна (купівля-продаж,

поставка, міна, дарування, довічне утримання, рента тощо). Прикладом такого симбіотичного поєднання, де є і речові, і зобов'язальні елементи правовідносин, є договір управління майном [1]. Відносини між установником управління та управителем майна за цим договором мають зобов'язальний характер. Однак, «якщо визначено договором, управитель виступає в якості довірчого власника майна, яким він володіє, користується та розпоряджається, відповідно до договору управління майном та закону, хоч до нього не переходить право власності на зазначене майно» (частина 5 стаття 1033 ЦК України).

Отже, крім зобов'язальних прав та обов'язків управителя перед установником управління, управитель може бути наділений і речовими правами як довірчий власник у відносинах як з установником управління, так й іншими особами.

Внаслідок свого регулятивного характеру договірні зобов'язання визначають правомірну поведінку суб'єктів цивільних правовідносин, а також забезпечують її дотримання усіма учасниками цивільного обігу, а у разі порушення правил цієї поведінки – створюють можливість для застосування відповідних заходів цивільно-правової відповідальності. Усі договори відрізняються спеціальними ознаками, обумовленими специфікою регулюючої їх галузі.

Насамперед, зобов'язання як цивільне правовідношення характеризується наявністю таких елементів: суб'єкти, об'єкти, зміст.

Суб'єктом правовідносин прийнято називати учасника правових відносин, у якого наявні суб'єктивні права та здатність виконувати юридичні обов'язки, особо, що володіє конкретним правом, і перебуває в правовому зв'язку з іншим учасником (учасниками) суспільних відносин, на яких, в свою чергу, покладено обов'язки, що відповідають праву уповноваженої особи [2].

ЦК України називає «учасниками цивільних правовідносин визнає фізичних осіб, юридичних осіб, державу Україну, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інших суб'єктів публічного права» [1].

Для того, щоб стати суб'єктом зобов'язання, вказані учасники повинні володіти правосуб'єктністю.

Саме тому у зв'язку із стрімким реформуванням військової сфери, а також введенням у повсякденність військовослужбовців новацій, нагальним питанням постає визначення участі останніх у цивільних правовідносинах. За загальним розумінням, цивільним правом регулюються майнові і пов'язані з ними немайнові відносини у суспільстві. У вказаних правовідносинах беруть участь військовослужбовці в якості фізичних осіб та військові частини в якості юридичних осіб. Також, зазначається, що «майнові та немайнові (особисті) відносини, засновуються на вільному волевиявленні учасників – носіїв суб'єктивних цивільних прав, та які між собою рівні юридично».

Так, військовослужбовці під час несення та проходження військової служби, або навчальних зборів, відносяться до повноправних учасників цивільних правовідносин. Звідси, у разі настання негативних наслідків, або завдання військовослужбовцем шкоди, останній буде нести юридичну відповідальність згідно до положень чинного законодавства.

Слід зазначити, що в окремих випадках для укладення деяких договорів законодавець встановлює спеціальні вимоги до сторін (спеціальна правоздатність, наявність ліцензії та ін.). Відповідно до ст. 1054 ЦК України, кредитором може бути тільки банк або інша фінансова установа; ст. 984 ЦК України встановлює, що страховиком є юридична особа, яка спеціально створена для здійснення страхової діяльності та одержала у встановленому порядку ліцензію на

здійснення страхової діяльності; договори на біржі можуть укладати тільки члени біржі або брокери (наприклад, ст. 15 ЗУ «Про товарну біржу» та ін.).

Відповідно до положень статті 92 ЦК України: «військова частина, яка є юридичною особою, набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону» [1].

Цивільну правоздатність, разом з юридичними особами, тобто військовими частинами, має також кожен військовослужбовець як фізична особа і громадянин України. Вона виникає з моменту його народження і полягає в праві мати в особистій власності майно, заповідати його, одержувати авторські права тощо. Правоздатність фізичної особи (військовослужбовця) припиняється зі смертю людини. Законодавство України не робить у цьому відношенні для військовослужбовців ніяких винятків [3].

Згідно до положень частини 1 статті 510 ЦК України, «сторонами у зобов'язаннях виступають кредитор та боржник, при цьому, кредитор виступає активною стороною у зобов'язаннях, так-як він має право вимагати від контрагента – боржника виконання його обов'язку; в свою чергу, боржник виступає у якості пасивного учасника зобов'язальних правовідносин, тобто останній зобов'язаний здійснювати на користь контрагента – кредитора, певні дії» [1].

У науковій літературі відмічається, що: «термін «особа» загальному розумінні має універсальний характер, так-як направлений на визначення певного кола учасників цивільних правовідносин (речових, зобов'язальних тощо)». Також визначається, що «у цивільних правовідносинах учасником виступає особа (за формою фізична або юридична), що наділяється цивільною правосуб'єктністю» [10]. Звідси, правосуб'єктність слід визначати як здатність

осіб бути суб'єктами правовідносин, здійснювати свої суб'єктивні права та обов'язки. Отже, правоздатність, дієздатність та деліктоздатність виступають складниками правосуб'єктності. Разом з тим, «особи (фізичні або юридичні) наділяються правовим статусом, який включає суб'єктивні права, юридичні обов'язки, а також гарантії їх дотримання» [10].

Водночас, положеннями частини 2 статті 510 ЦК України передбачено: «що у зобов'язанні на стороні боржника або кредитора можуть бути одна або одночасно декілька осіб» [1].

Оскільки право як систему галузей можна умовно розділити на приватну і публічно-правову підсистеми, найбільш логічним буде розмежування договорів на приватноправові і публічно-правові [4, с. 30].

Власне предметом регулювання приватного права охоплено договірні відносини.

Договірні зобов'язання як різновид відносного правовідносин встановлюють правовий зв'язок лише між сторонами зобов'язання. Що ж стосується третьої особи, то зобов'язання не можуть створювати для неї обов'язків, так-як воно може породжувати для такої особи тільки право щодо боржника та (або) кредитора, і то лише у випадках, встановлених виключно договором. Саме таке правило міститься у положеннях статті 511 ЦК України [1]. При цьому, питання про те, скористатися цим правом чи відмовитися від нього, вирішується саме третьою особою шляхом вільного волевиявлення. Договірні зобов'язання не повинні зачіпати прав і законних інтересів осіб, які безпосередньо не причетні до договору [5].

Таким чином, договірні зобов'язання передбачають здійснення боржником активних дій, спрямованих на виконання покладених на нього обов'язків. Таким чином, договірні зобов'язання – це зобов'язання з позитивним змістом. Окремі

елементи негативного змісту в договірних зобов'язаннях не змінюють його позитивного змісту в цілому, і, як вірно відмічають сучасні науковці, «пасивна функція ніколи не вичерпує юридичного об'єкта зобов'язання, а зазвичай виступає як доповнення до позитивних дій [6].

Між тим, Господарський кодекс України містить поняття: «майново-господарських зобов'язань як цивільно-правових зобов'язань, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких «зобов'язана» сторона повинна вчинити певні господарські дії на користь другої сторони або утриматися від певних дій, а «уповноважена» сторона має право вимагати від «зобов'язаної» сторони виконання її обов'язків». Майнові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин, регулюються ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України (частина 1 стаття 175 ГК України). Серед підстав виникнення господарських зобов'язань, положення частини 1 статті 174 ГК України визначаються: «господарський договір та інші угоди, які передбачені законом, а також угоди, що не передбачені законом, але такі, що йому не суперечать» [7].

Оскільки майново-господарські зобов'язання, що виникають з договорів поставки, оренди, перевезення, капітального будівництва тощо, є цивільно-правовими, у законодавстві має забезпечуватись єдність їх правового регулювання. Тут виникає питання – як можна пояснити, що за одні і ті ж порушення сторонами зобов'язань із договорів будівельного підряду (капітального будівництва), неустойка за статтями 883 і 886 ЦК України має штрафний характер (стягується неустойка і відшкодовуються збитки у повному обсязі), а відповідно до частини 1 статті 322 ГК України вона має зарахувальний характер

(збитки відшкодовуються в сумі, не покритій штрафними санкціями).

Отже, законодавчим шляхом повинні бути усунені розбіжності та суперечності, що існують у положеннях Цивільного і Господарського кодексів та інших актів законодавства у регулюванні договірних відносин. І пріоритет тут повинен надаватись положенням Цивільного кодексу, які мають для договірного права загальний характер.

З плином часу і з врахуванням практики застосування законодавчих актів може виникати потреба в доповненні або зміні деяких їх положень. Безумовно, такі зміни або доповнення мають бути достатньою мірою обґрунтованими.

Розходження в цивільному і господарському законодавстві про договори відображається і на практиці його застосування, зокрема судовій практиці по вирішенню спорів про визнання правочинів (договорів) недійсними та інших спорів щодо виконання і відповідальності за порушення договорів.

Прийнято вважати, що договірним зобов'язанням притаманний майновий характер, оскільки їх головною метою є опосередкування відносин економічного обороту, проте, наразі, немає ніяких «перешкод» для існування зобов'язань немайнового характеру. В сучасному стані речей це повністю погоджується з принципом свободи договору, який закріплено у статті 627 ЦК України та сучасним поглядом на сутність і роль нематеріальних благ.

Серед загальних принципів цивільного законодавства, зазначається свобода договору (стаття 3 ЦК України), що полягає «у вільному укладенні договорів, вибору контрагентів, визначенні умов договору сторонами (стаття 62 ЦК України); у свободі вибору форми договору; праві на укладення «непоійменованих», «змішаних» договорів; можливості встановлювати способи забезпечення договірних

зобов'язань; форми та заходи відповідальності за їх порушення тощо» [8, с. 47]. Звичайно ж, при цьому, сторони договірних зобов'язань у своїх відносинах, враховуючи вимоги цивільного законодавства, повинні дотримуватись вимог законодавства, вимог добросовісності, розумності, справедливості та звичаїв ділового обороту.

У багатьох наукових дослідженнях підкреслюється, що: «принципи добросовісності виступають основним критерієм правомірності дій сторін договірних зобов'язань, що проявляється через конкретні, загальні та спеціальні склади добросовісної поведінки» [9, с. 13].

Слід підкреслити протилежну, на відміну від командно-адміністративної системи, в умовах якої, на основі планових приписів, формувались економічні відносини між сторонами договірних зобов'язань, тенденцію сучасного розширення свободи волевиявлення сторін договірних зобов'язань, особливо у період євроінтеграції України та запозичення позитивного досвіду сучасного договірного права зарубіжних країн. Так, йдеться про те, що «з метою належного захисту інтересів сторін договору, забезпечення збалансованого розвитку майнового обороту, слід запроваджувати певні обмеження дії принципів свободи договору, що проявляються в інтенсивному розвитку антимонопольного законодавства, законодавства про захист прав споживачів, державного регулювання ціноутворення, якості товарів, робіт, послуг тощо» [10, 9].

Вище викладене дає можливість дати наступне визначення договірного зобов'язання. Отже, договірним зобов'язанням виступає правовідношення між юридично рівними і самостійними, у майновому сенсі, особами, підставою виникнення якого є укладання договору, що висловлює їх загальну волю на досягнення цивільно-правових результатів майнового чи немайнового характеру та,

у разі здійснення боржником певних активних дій, що відповідають праву вимоги кредитора і не зачіпають прав і законних інтересів третіх осіб, що не є учасниками даного правовідношення.

Висновки. Договірні зобов'язання визначають права та обов'язки сторін укладених договорів. Вони є основою для забезпечення стабільності, взаємовигідного співробітництва та захисту прав в контрактних відносинах. Розуміння загальної характеристики договірних зобов'язань є важливим для бізнесу та громадян, які укладають договори. Незалежно від типу договору, загальна характеристика договірних зобов'язань надає основні принципи, які допомагають забезпечити їх ефективність та виконання.

У процесі укладання договору сторони домовляються про свої права та обов'язки, встановлюють умови, терміни, ціну та інші деталі, які регулюють відносини між ними. Укладання договору може вимагати певних формальностей, залежно від виду договору та законодавства країни.

Якщо виникають суперечності або спорів щодо виконання договірних зобов'язань, сторони можуть використовувати різні механізми для їх вирішення. Це можуть бути переговори, медіація, арбітраж або судовий шлях. Зазначені механізми допомагають знайти компроміс та забезпечити роз'яснення чи відшкодування, в разі необхідності, порушених зобов'язань.

Узагальнюючи, загальна характеристика договірних зобов'язань дає загальне розуміння їх сутності та важливості. Вони визначають права та обов'язки сторін, умови та механізми виконання договору, а також способи вирішення спорів. Розуміння цих характеристик є необхідним для успішного укладання, виконання та захисту договірних зобов'язань у різних сферах діяльності.

В статті надається загальна характеристика договірних

зобов'язань, в яких беруть участь військовослужбовці за законодавством України.

Зроблено висновок, що суб'єктами зобов'язання є учасники правовідносин, які використовують свою правосуб'єктність шляхом реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Розглянуто питанням щодо визначення участі військовослужбовців у цивільних правовідносинах. Оскільки майнові і пов'язані з ними немайнові відносини у суспільстві регулюються цивільним правом, у якому військові частини як юридичні особи, а також військовослужбовці як фізичні особи беруть участь.

Сторонами у зобов'язанні є кредитор і боржник. Разом із тим кількість осіб у зобов'язанні може бути більше двох. Кредитор та/або боржник можуть бути представлені кількома особами, що призводить до виникнення множинності осіб у зобов'язанні. При цьому зазначається, що множинність осіб жодним чином не впливає на кількість сторін зобов'язального правовідношення – їх залишається дві.

В статті акцентовано увагу на тому, що крім множинності осіб, на стороні боржника чи кредитора у зобов'язанні можуть брати участь і треті особи. Для третіх осіб характерним є перебування у певних відносинах з однією зі сторін зобов'язального правовідношення, що й зумовлює можливість набуття ними певних прав.

Визначено, що термін «особа» має універсальний характер, оскільки визначає коло учасників речових, зобов'язальних та інших цивільних правовідносин. Визначено, що особа є учасником цивільних правовідносин, який наділяється цивільною правосуб'єктністю та виступає у формі фізичної або юридичної особи.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, зобов'язальні правовідносини, зобов'язання, договірні зобов'язання, військовослужбовці

Oskilko O. General characteristics of contractual obligations involving military personnel under the legislation of Ukraine

The article provides general characteristics of contractual obligations involving military personnel under the legislation of Ukraine.

It is concluded that subjects of obligation are participants in legal relations using their legal capacity by implementing rights and legal obligations.

Issues on the participation of military personnel in civil law relations are considered as property and related non-property relations in society are regulated by civil law under which military units as legal entities and military personnel as individuals are participants.

The parties to the obligation are the creditor and the debtor. However, the number of persons in the obligation may be more than two. The creditor and/or the debtor may be represented by several persons, which leads to the emergence of a plurality of persons in the obligation. At the same time, it is marked that the plurality of persons in no way affects the number of parties to the binding legal relations – there are only two of them.

The article emphasizes that, in addition to the plurality of persons, third parties may also participate in the obligation on the side of the debtor or creditor. It is characteristic of third parties to be in specific relations with one of the parties to the binding legal relations that allows them to acquire relevant rights.

It was determined that the term "person" is universal as it defines the circle of participants in property,

obligatory and other civil legal relations. Thus, a person is a participant in civil legal relations, who is granted civil legal personality and acts as a natural or legal entity.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, binding legal relations, obligations, contractual obligations, military personnel.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Голубева Н.Ю. *Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: монографія.* О.: Фенікс, 2013. 642 с.
3. Бескоровайний С.Я. *Участь військових частин і військовослужбовців у цивільних правовідносинах.* Юридична наука. 2013. С. 107–112.
4. Кізлова О.С. *Використання дефініції договірні зобов'язання у сучасному законодавстві.* Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. №. 6-1 (2). 30–33.
5. Луць В.В. *Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку.* Юридичний вісник. 2009. № 2. С. 52–5
6. *Цивільне право України / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової.* Т. 1. К.: Юрінком Інтер. 2013. 832 с.
7. *Господарський Кодекс України.* Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
8. Луць А.В. *Свобода договору в цивільному праві України: навч. пос.* К.: Школа, 2004. 47 с.
9. Павленко Д.Г. *Принцип добросовісності в договірних зобов'язаннях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук .* К.: 2009. 13 с.
10. *Цивільне право України. У двох частинах. Частина 1. Навчальний посібник / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. В.А. Кройтора, канд. юрид. наук, доц. Кухарева О.Є., канд. юрид. наук, доц. Ткалича М.О.* Запоріжжя. 2016. 284 с.